

УДК 316.6:159.96:364.2

DOI: <https://doi.org/10.33120/popp-Vol26-Year2022-105>

Духневич Віталій Миколайович,

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії психології політико-правових відносин,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0003-0115-5517

greeyed76@gmail.com

СТВОРЕННЯ БЕЗПЕЧНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА: «ШІСТЬ КРОКІВ ДО БЕЗПЕКИ»

Актуальність. Статтю присвячено опису технології формування безпечного освітнього середовища. В основу технології покладено ідею організаційно-діяльнісного проєктування; запропоновано кроки конструювання фізично та психологічно безпечного освітнього середовища.

Мета статті – презентація технології розроблення безпекових проєктів та програм в освітньому просторі.

Результати. Обстоюється думка, що програма чи проєкт з безпеки мають розроблятися на рівні конкретного навчального закладу і не можуть просто «переноситися» з одного навчального закладу на інший. Обґрунтовується ідея про необхідність розроблення проєктів та програм безпечного освітнього середовища в трьох площинах: профілактична (попереджувальна) робота, дії (алгоритми дій) під час виникнення надзвичайної ситуації чи надзвичайної події, робота з наслідками. До складу робочої групи пропонується залучати 1) представників адміністрації навчального закладу та представників територіальної громади, 2) педагогів і психологів навчального закладу, 3) учнів старших класів або студентів ЗВО та 4) батьків, якщо йдеться про ЗЗСО. Запропоновано шість технологічних кроків (етапів) розроблення безпекових проєктів та програм: 1) старт проєкту; 2) «знайомство»; 3) визначення ризиків та проблем; 4) конструювання бажаного майбутнього; 5) пошук ресурсів; 6) проєктування і запуск. Обґрунтовано цілі та зміст роботи і дій для кожного етапу. Запропоновано систему принципів, що дадуть змогу оптимізувати процес напрацювання відповідних креативних розробок: 1) принцип партнерства, 2) принцип взаємного розвитку, 3) принцип психологічного захисту особистості, 4) принцип цінності особистості, 5) принцип унікальності, 6) принцип комплексності оцінки, 7) принцип мінімаксу, 7) принцип взаємної відповідальності. Наголошується, що запропонована технологія може бути застосована для опрацювання широкого кола питань, а не лише створення безпечного середовища в закладі освіти чи громаді.

Ключові слова: освітнє середовище; безпека; технологія формування безпечного середовища; принципи взаємодії; креатив.

Vitalii M. Dukhnevych,

Ph. D. in Psychology, Senior Researcher,
Head of the Laboratory of Psychology of Politico-Legal Relationships,
Institute for Social and Political Psychology, NAES of Ukraine,
Kyiv, Ukraine
ORCID ID 0000-0003-0115-5517
greyeyed76@gmail.com

CREATING A SAFE EDUCATIONAL ENVIRONMENT: "SIX STEPS TO SAFETY"

Urgency. The article describes the technology for creating a safe, educational environment. The technology is based on the idea of an organizational and activity design. The author describes constructing a physically and psychologically safe educational environment.

The present paper **aims** to propose technology for developing security projects and programs in the educational environment.

Results. The author argues that a safety program or project should be developed for each educational institution and cannot simply be «transferred» from one educational institution to another. The idea of developing projects and programs for a safe, educational environment in three areas is substantiated: preventive work, actions (algorithms of actions) during an emergency, and work with consequences of emergencies. It is claimed that the working group should include 1) representatives of the administration of the educational institution and representatives of the territorial community, 2) teachers and psychologists of the educational institution, 3) students of senior classes or students of higher education institutions and 4) parents if we are talking about schoolchildren. Six technological steps for developing security projects and programs are proposed: 1) project start; 2) «acquaintance»; 3) identification of risks and problems; 4) construction of the desired future; 5) search for resources; 6) design and launch. The goals and content of work and actions for each step are substantiated. A system of principles is proposed that will allow optimizing the process of relevant creative developments: 1) the principle of partnership, 2) the principle of mutual development, 3) the principle of psychological protection of the individual, 4) the principle of the value of the individual, 5) the principle of uniqueness, 6) the principle of comprehensiveness of assessment, 7) the principle mini-max, 7) the principle of mutual responsibility. It is emphasized that the proposed technology can be applied to developing a wide range of issues and not only creating a safe environment in an educational institution or community.

Keywords: educational environment; safety; technology of forming a safe environment; principles of interaction; creativity.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кожен із нас постійно зазнає різноманітних суспільних, техногенних та природних впливів, що змінюють нас і наше життя. До деяких ми швидко і легко пристосовуємося, адаптуємося і, відповідно, змінюємо свою поведінку та дії. Інші, навпаки, значною мірою порушують наш спокій і звичний ритм життя. Щось ми можемо опанувати швидко, а щось може мати для нас ще дуже довге відлуння. Активні військові дії на значній території нашої держави, масовані ракетні обстріли об'єктів військової, а головне цивільної інфраструктури, обстріли об'єктів освіти і т. ін. створюють нові виклики щодо безпеки як усього суспільства, так і окремих його систем. Зокрема, на новий рівень актуальності підіймаються питання побудови та функціонування безпечного освітнього середовища.

Війна, яка «всією» значні території нашої країни вибухо-небезпечними предметами, начинила їх зброєю, залишками смертоносних боєприпасів, зумовила тяжкі наслідки як для кожної окремої людини, так і груп та спільнот. Це і міграція у зв'язку з військовими діями, і широка палітра індивідуальних реакцій – від помірного і короткотривалого стресу до важких психічних травм, які мають негативні наслідки для здоров'я, зокрема тягнуть за собою депресію, зловживання психотропними речовинами і посттравматичний стресовий розлад (ПТСР). І такі наслідки можуть проявлятися ще дуже довго у формі як індивідуальної, так і колективної травматизації. Коли ж ми говоримо про безпечне освітнє середовище, то має йтися не лише про фізичну, а й про психологічну безпеку суб'єктів освітнього процесу.

Якість освітнього середовища визначається діями, вчинками та поведінкою осіб, що належать до цього середовища. Будь-які їхні дії та вчинки (або бездіяльність) можуть як сприяти психологічному благополуччю суб'єктів цього середовища, так і погіршувати його, провокуючи поширення різних негативних психологічних явищ. Звідси потреба в конструюванні та забезпеченні ефективного функціонування такого освітнього середовища (Косенко, 2018; Косенко, 2019).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виокремлення нерозв'язаних частин загальної проблеми. У багатьох сучасних дослідженнях психологічну безпеку особистості розглядають як її захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз, які прямо чи опосередковано порушують чи обмежують свободу людини в задоволенні її базових потреб, перешкоджають удосконаленню та розвитку її здібностей (Пухарева, 2016). Безпека групи чи спільноти, на нашу думку, більш складне явище, адже безпека певної спільноти не є простою сумою безпек окремих членів цієї спільноти. Це певна

інтегративна якість, яка проявляється ще й у тому, що порушення безпеки в цьому випадку впливає більшою чи меншою мірою на всіх суб'єктів цієї спільноти. Щонайменше репутаційних, а значить і економічних збитків, не уникнути. Саме тому різного роду групи (професійні спільноти, організації, установи, окремі громади тощо) спеціально розробляють систему бар'єрів, щоб мінімізувати можливі небезпеки та їхні негативні наслідки. До прикладу, на рівні окремого навчального закладу такими бар'єрами можуть бути фізичне обмеження доступу до закладу, відеоспостереження, різного роду регламенти та документи, що визначають параметри безпеки цього закладу і відповідні заходи.

Освітнє середовище, як простір реалізації потреб та мотивів, становлення й розвитку особистості і т. ін., залежить від різних суб'єктів, що своїми діями, вчинками чи поведінкою створюють та забезпечують належні умови взаємодії суб'єктів навчальних закладів, а також відповідні умови навчання і праці. Такими суб'єктами є не лише відповідні фахівці, а й усі ті, хто безпосередньо залучений до освітнього процесу, – учні та батьки. Питання психологічної безпеки досліджували, зокрема, Н. Харламенкова і Т. Пухарева, питання критеріїв психологічної безпеки освітнього середовища – І. Баєва, інформаційну безпеку освітнього середовища – Н. Кириленко, питання кодексу безпечного освітнього середовища – Т. Цюман і Н. Бойчук. Проте завжди залишається актуальним розроблення прикладних безпекових проєктів чи програм, заходів або регламентів, а отже, і технологій їх створення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпечне освітнє середовище Т. Цюман і Н. Бойчук (2018) визначають як середовище з безпечними умовами навчання та праці, комфортною міжособистісною взаємодією, яка сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків; як середовище, вільне від будь-яких проявів насильства і де достатньо ресурсів для запобігання цим негативним явищам, а також де дотримуються права і норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу.

Природно, що різні заклади розробляють свої системи заходів та програм дій для запобігання проявам можливих неконструктивізмів у взаємодії учасників освітнього процесу, а також профілактики та подолання наслідків. Десь така робота має більш системний характер, а десь залишається гострим питанням, що потребує вирішення. Головне, про що варто пам'ятати, – конкретний документ, програма чи проєкт мають визначатися та розроблятися на рівні конкретного навчального закладу і не можуть механічно «переноситися» з одного навчального закладу на інший.

Розроблення проєктів та програм безпечного освітнього середовища в ідеалі має враховувати три напрями: профілактична (попереджувальна) робота, дії (алгоритми дій) під час виникнення надзвичайної ситуації чи надзвичайної події¹, робота з наслідками. Під час розроблення кожного окремого проєкту безпечного освітнього середовища кожен з блоків має бути представлений тією чи іншою мірою. Загалом, кожен такий проєкт має охоплювати низку етапів (кроків).

Ми пропонуємо технологію створення безпечного освітнього середовища «Шість кроків до безпеки» (табл.).

Таблиця

Технологічні кроки розроблення безпекових проєктів та програм

№2	Назва кроку	Цілі, що ставляться перед учасниками	Зміст робіт та дії
1	Старт проєкту	Створення робочої групи та визначення принципів роботи.	Визначити учасників майбутньої розробки, презентувати формат і принципи майбутньої роботи над проєктом.
2	«Знайомство»	Постановка завдання та формування запиту на розроблення проєкту з безпеки.	Учасники мають визначити формат майбутньої роботи, свою роль у проєкті та очікування від участі в ньому. За необхідності їх ділять на групи та визначають модераторів для кожної з них. Учасники мають взяти на себе відповідальність за зміст і якість майбутньої розробки.
3	Визначення ризиків та проблем	Аналіз технічних, організаційних, економічних,	Учасники мають осмислити проблеми, пов'язані із

¹ Ми використовуємо категорію «надзвичайна ситуація» в широкому значенні. Надзвичайна ситуація може бути і соціального, і психологічного плану, наприклад, булінг у школі або використання зброї на території навчального закладу тощо. І постраждалих відповідно до цього може бути більше, ніж одна конкретна особа. Постраждалими можуть бути інші люди, що бачили чи чули щось, батьки, чії діти постраждали, і т. д.

№	Назва кроку	Цілі, що ставляться перед учасниками	Зміст робіт та дії
		управлінських, HR та інших проблем, перешкод і труднощів у вирішенні поставлених завдань та досягненні поставлених цілей.	забезпеченням безпеки всіх, хто залучений до освітнього процесу, і формуванням безпечного освітнього середовища. Напрацьовуються поняття, за допомогою яких автори в спільній діяльності та в єдиних уявленнях і поняттях визначають та осмислюють спільні цілі чи проблеми.
4	Конструювання бажаного майбутнього	Визначення перспектив формування безпечного освітнього середовища: • можливі і необхідні напрямки, • побудова оптимальної моделі безпечного освітнього середовища, • виділення потенційно перспективних напрямів формування безпечного освітнього середовища загалом.	Учасники генерують оптимальну модель безпечного освітнього середовища, проєктують дії, до яких вони залучені як представники освітнього закладу і як інші суб'єкти освітнього процесу.
5	Пошук ресурсів	Напрацювання стратегії втілення розробленої моделі безпечного освітнього середовища. Створення варіантів реалізації проєкту (розвиток потенційно перспективних напрямів забезпечення безпеки).	Учасники визначають засоби або ресурси, за допомогою яких виконуються різні проєкти з безпеки, значущі для учасників. Формуються загальні цілі чи окреслюються проблеми, для реалізації чи вирішення яких учасники створюють або застосовують спільну мову.
6	Проектування та запуск	Визначення способів організації безпечного освітнього середовища відповідно до	Учасники визначають способи організації самостійного просування за напрацьованою

№	Назва кроку	Цілі, що ставляться перед учасниками	Зміст робіт та дій
		напрацьованої програми.	програмою побудови безпечного освітнього середовища. Розробляється обґрунтування хто і що має зробити, у які терміни, з ким взаємодіяти (схема розподілу відповідальності, обов'язків та строків виконання робіт).

Крок 1. Старт «проекту». Як відомо, суб'єктами освітнього процесу є не лише відповідні фахівці навчального закладу, учні, а й батьки. Інституційний складник освітнього середовища може бути представлений не лише педагогічними працівниками, психологами системи освіти, адміністрацією і технічним персоналом окремого навчального закладу, а й іншими колективними суб'єктами, що впливають на життєдіяльність цього закладу (районна чи міська адміністрація; організація, якій підпорядковується навчальний заклад; керівництво окремої територіальної громади тощо). Цю обставину потрібно враховувати під час розроблення відповідних безпекових програм, нормативів чи заходів, коли йдеться про можливості залучення необхідних ресурсів.

Зрозуміло, що робоча група не виникає сама по собі. Завжди є «замовник» – той, для кого проблема безпеки є найбільш актуальною. Це не завжди адміністрація навчального закладу. З відповідною ініціативою можуть виступити як батьки, так і представники територіальних громад, наділені владними повноваженнями. В ідеалі саме «замовник» є тією силою, що буде рухати весь проєкт та сприяти пошуку необхідних ресурсів для його реалізації.

До складу робочої групи мають увійти 1) представники адміністрації навчального закладу та представники територіальної громади, 2) педагоги і психологи закладу, 3) учні старших класів (по можливості) або студенти ЗВО та 4) батьки, якщо йдеться про ЗЗСО.

Чому ми рекомендуємо залучати учнів до такого роду розробок? Тому, що в разі *дотримання низки принципів*, які викладено нижче, це дасть змогу розглянути проблему психологічної безпеки та захищеності саме з позиції тих, кого освітнє середовище має розвивати:

1. Принцип партнерства. Цей принцип передбачає, що всі суб'єкти освітнього процесу є рівноправними (це не відміння вимогливості вчителя), а відносини і стосунки вибудовуються на основі прозорості та довіри. За такої умови кожна сторона демонструє зацікавленість у дотриманні не лише своїх, а й інтересів іншої сторони. Формула цього принципу така: «інтереси іншої сторони такі ж самі важливі, як і мої». Це передбачає також готовність спільно вирішувати різні проблемні питання, а за потреби – йти на компроміси.

2. Принцип взаємного розвитку. Передбачає можливість взаємного навчання і взаємного розвитку всіх суб'єктів навчального процесу. У процесі спільного обговорення чи розроблення проєкту ідеї та пропозиції, внесені учнем, мають таку саму вагу, як і ідеї директора. В основі рішень, що будуть прийматися, має бути взаємодія, а не вплив.

3. Принцип психологічного захисту особистості кожного суб'єкта освітнього процесу визначає неприйнятність психологічного насильства у взаємодії. Незахищений має отримати ресурс, психологічну підтримку та захист прав на безпечну взаємодію.

4. Принцип цінності особистості. Цей принцип означає, що людське життя, людська честь та гідність є ключовими цінностями, що мають бути покладені в основу моделювання безпечного освітнього середовища. Усі можливі загрози, ризики та небезпеки мають бути максимально враховані.

5. Принцип унікальності визначає, що розроблення проєктів і програм безпечного освітнього середовища та їх реалізація мають здійснюватися індивідуально відповідно до потреб конкретного навчального закладу та запитів суб'єктів освітнього процесу, що забезпечується цим навчальним закладом. Це передбачає аудит та врахування конкретних загроз, ризиків і небезпек, що можуть мати місце в цьому закладі освіти.

6. Принцип комплексності оцінки загроз, ризиків та небезпек означає, що їх потрібно оцінювати в нерозривній єдності. Зовнішні ризики чи загрози (наприклад, ризик поведінки) не можуть розглядатися без оцінки внутрішніх ризиків (наприклад, ризику булінгу чи тролінгу окремих людей).

7. Принцип мінімаксу, що визначає необхідність розроблення тих проєктів чи програм, які будуть давати максимальний ефект за мінімальних витрат (людських, фінансових, організаційних тощо).

8. Принцип взаємної відповідальності встановлює, що розроблення безпечного освітнього середовища – це спільна відповідальність усіх суб'єктів навчального процесу. Створення окремих безпекових програм чи розроблення заходів, їх оновлення тощо мають

здійснюватися на постійній основі і не бути обов'язком лише однієї сторони. Профілактика булінгу в сім'ї така ж важлива, як і в школі.

Це не означає, що ці принципи є вичерпними чи достатніми. За потреби принципи можуть бути доповнені чи видозмінені особами, що будуть брати участь у розробленні відповідних проєктів. Смісл принципів – задати рамки, у яких буде відбуватися розроблення проєктів, програм чи регламентів безпечного освітнього середовища конкретного закладу.

Крок 2. «Знайомство». Робота групи має починатися з формування запиту-завдання на розроблення безпекового проєкту (чи окремих програм). У цьому рамковому виступі необхідно окреслити суть проблеми та сформулювати очікування щодо результату. Образ цього результату має бути досить чітким, проте не закритим, аби учасники мали змогу, працюючи на задоволення цього запиту, вбудувати в кінцевий образ результату свої очікування та потреби. В ідеалі під час формування запиту-завдання мають бути озвучені умови або вимоги до проєкту та закладені критерії, яким він має відповідати.

Після цього потрібно визначити формат майбутньої роботи. Скажімо, така робота може тривати декілька днів підряд, наприклад починаючи з п'ятниці і до неділі. Або вона може здійснюватися протягом визначеного часу (наприклад, по 2-4 години) і у визначені дні. Рішення про це приймає сам організатор проєкту після попереднього узгодження з майбутніми учасниками. На цій зустрічі, коли формується запит-замовлення на розроблення проєкту, інформація про формат роботи просто доводиться до учасників. Після цього організатор складає свої повноваження і головним стає ведучий або модератор (аж поки не буде завершено процес розроблення). Відтак доцільно витратити пів години або годину часу на обговорення запиту і самовизначення кожного учасника майбутньої розробки: що потрібно зробити, який результат має бути отримано і т. ін.

Крок 3. Визначення ризиків та проблем. На цьому кроці – першому, по суті, просуванні у вирішенні конкретних завдань – учасники мають визначити всі ті ризики, проблеми, труднощі та перешкоди, що зменшують відчуття захищеності у суб'єктів освітнього середовища, є небезпечними чи не відповідають критерію «безпечний». Цілком очевидно, що першим поняттям, що потребує узгодження та конкретизації, є поняття, пов'язане з відповідями на питання «що таке безпека?», «безпечний – це який?».

Учасники обговорення, з огляду на поставлений на першому кроці запит від «драйвера» проєкту з безпеки, мають самі вирішити, які з аспектів безпеки освітнього середовища потребують від них більшої або

меншої уваги. Наприклад, питання фізичної безпеки частково вирішується обмеженням фізичного доступу сторонніх осіб на територію навчального закладу (питання в тому, наскільки ефективно), а от, скажімо, психологічна безпека, можливість розвиватися, захищеність гідності та цінностей і т.ін. будуть більш актуальні. Або, навпаки, наскільки фізичний простір убезпечує учасників освітнього процесу від вибухонебезпечних предметів чи можливих обстрілів і т. ін.

На цьому кроці важливо «залишитися» саме в розгляді проблем, а не перейти до пропозицій щодо їх вирішення або до безпосереднього вирішення.

Крок 4. Конструювання бажаного майбутнього. Відповідно до виокремлених на попередньому кроці проблем, ризиків, негараздів, перешкод і труднощів у розвитку безпечного освітнього середовища, на цьому кроці обговорення має фокусуватися навколо перспектив формування та розвитку такого середовища, що задовольняло б наявні потреби та запити і максимально враховувало можливі небезпеки. Залежно від завдань, поставлених перед учасниками розроблення безпекових проєктів та програм, обговорення може вестися щодо: 1) можливих та необхідних напрямків побудови безпечного освітнього середовища; 2) побудови оптимальної моделі безпечного освітнього середовища, яка буде найбільш затребуваною саме в цьому освітньому закладі, а також 3) опрацювання потенційно перспективних напрямів формування безпечного освітнього середовища загалом. Зазначені три аспекти можна розробляти як окремо один від одного, так і всі разом, залежно від того, яке поставлено завдання.

В ідеалі учасники отримають модель безпечного освітнього середовища для їхнього навчального закладу. І коли таку модель буде створено, варто задати ще декілька питань. 1) Що ще потрібно взяти до уваги в запропонованій моделі безпечного освітнього середовища, аби максимально врахувати потреби всіх учасників освітнього процесу? 2) Чи враховано в моделі безпечного освітнього середовища можливість для учнів, батьків, персоналу школи протистояти можливому психологічному тиску (маніпулюванню, насильству, агресії, цькуванню тощо) та відстоювати свої або спільні інтереси?

Така модель фактично має відображати уявлення учасників розроблення проєкту про основні правила, процедури для забезпечення в навчальному закладі комфортних умов навчання та взаємодії всіх учасників освітнього процесу. До слова, одним із прикладних аспектів розробленої моделі можуть бути правила та процедури формування, розвитку і підтримання безпечного освітнього середовища в навчальному закладі.

Крок 5. Пошук ресурсів. На цьому кроці відбувається розроблення стратегії досягнення запропонованої моделі безпечного освітнього середовища, а також напрацьовуються варіанти реалізації проєкту чи проєктів (розвиток потенційно перспективних напрямів забезпечення безпеки учасників освітнього процесу).

Учасники розроблення мають визначити засоби та ресурси, необхідні для запуску, реалізації і підтримання окремих безпекових проєктів та програм, що були запропоновані на попередньому кроці. Якісь із напрямів не будуть вимагати значного фінансування (наприклад, розроблення кодексів, регламентів, нормативів тощо безпечного освітнього середовища), а якісь, навпаки, будуть можливі лише за умови відповідного грошового забезпечення (скажімо, встановлення камер відеоспостереження на вулиці, модернізація сайту навчального закладу, встановлення додаткових засобів верифікації особистості тощо). Окремі заходи можуть бути реалізовані за рахунок укладання відповідних угод (можливо, із залученням окремих посадових осіб) із «сусідськими вартами» чи іншими громадськими об'єднаннями, які опікуються питаннями безпеки громадян на території, на якій розташований навчальний заклад.

Можливо, частина проєктів чи пропозицій на цьому кроці відсіється як економічно необґрунтовані чи буде інтегрована в більш масштабні проєкти як їх частина. Можливо, частина проєктів виявиться «не на часі» - як такі, що не можуть бути реалізовані в цей момент. Проте всі ці ідеї і напрацювання варто зберегти в «базі даних» конкретного навчального закладу як той інформаційно-інтелектуальний безпековий капітал, що може бути реалізований додатково за потреби та наявності необхідних ресурсів

Крок 6. Проєктування. Наступним кроком має стати визначення способів організації безпечного освітнього середовища відповідно до тих ідей, розробок та пропозицій, які були напрацьовані на попередніх кроках. Учасники повинні визначити шляхи просування за розробленою програмою побудови безпечного освітнього середовища. Причому такі шляхи можуть бути «прописані» не тільки для адміністрації чи персоналу навчального закладу, а й для батьків та учнів, що брали участь у роботі. Наприклад, одним із проєктів може бути реалізація програми з мінімізації проявів булінгу та цькування. У цьому разі діти також можуть стати активними учасниками такої програми, зокрема коли вони будуть опікуватися тими дітьми, що можуть потерпати від психологічного насилля з боку ровесників.

Фіналом роботи має стати віднайдення відповідей на питання, які слід поставити до кожного запропонованого проєкту, програми чи

системи заходів щодо безпеки: «Хто і що має зробити, у які терміни, з ким взаємодіяти в питаннях розбудови безпечного освітнього середовища?». Це дасть змогу ефективно залучати необхідні ресурси для впровадження запропонованих розробок, адже кожен буде розуміти свою зону відповідальності та найближчі дії, необхідні для просування ідей та пропозицій у життя.

Загалом у фінальних проєктах та розробках має бути відображено інформацію:

1) про профілактичну роботу з підтримання безпеки (наприклад, це можуть бути правила або принципи взаємодії, які будуть унеможливлювати психологічний тиск чи маніпулювання в закладі освіти. Або правила інформаційної безпеки в мережі Інтернет і т. ін.);

2) про дії або алгоритми дій, що мають виконуватися у випадку надзвичайної ситуації чи надзвичайної події (наприклад, порядок дій у ситуації, коли в закладі освіти відбулося розпилення невідомих речовин; або порядок дій у випадку техногенної катастрофи чи вибуху);

3) про роботу з наслідками (наприклад, програми допомоги дитині, що пережила насильство чи цькування, або ж програми допомоги особам, переміщеним через техногенну чи екологічну катастрофу, тощо) (можливо, для цього потрібно буде пройти додаткове навчання).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Очевидно, що робота з проєктування і створення безпечного освітнього середовища не припиняється навіть після досягнення певного результату. Дотримання безпеки та постійне піклування про неї – це безперервний процес реагування на нові виклики життя, пошуку нових можливостей, ресурсів, генерування нових ідей і правил. Тому будь-який проєкт, будь-яка програма чи система заходів, будь-які розроблені та упроваджені процедури в разі потреби можуть і повинні піддаватися коригуванню. І ще одне: запропонована технологія може бути застосована для опрацювання широкого кола питань, а не лише створення безпечного середовища в закладі освіти чи громаді.

Список використаних джерел

Косенко, Д. Ю. (2018). Новий освітній простір для нової української школи: місія нездійснена?! *Освітня політика: портал громадських експертів*. Взято з <http://education-ua.org/ua/articles/1115-novij-osvitnij-prostir-dlya-novoji-ukrajinski-shkoli-misiya-nezdiysnena>.

Косенко, Д. Ю. (2019). Якість освітнього простору: підходи, критерії, інструменти оцінювання. *Освітня політика: портал громадських експертів*. Взято з <http://education-ua.org/ua/articles/1339-yakist-osvitnogo-prostoru-pidkhodi-kriteriji-instrumenti-otsinyuvannya>.

Пухарева, Т. С. (2016). Психологическая безопасность и ее роль в профессиональном развитии личности. *Психолог*, 2, 9-19. <https://doi.org/10.7256/2409-8701.2016.2.19195>.

Цюман, Т. П., & Бойчук, Н. І. (2018). *Кодекс безпечного освітнього середовища*, Методичний посібник. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей».

References

Kosenko, D. Yu. (2018). Novyi osvittnii prostir dlia novoi ukrainskoi shkoly: misiia nezdiisnena?! [A new educational space for a New Ukrainian School: mission unfulfilled?!]. *Osvitnia polityka: portal hromadskykh ekspertiv*. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/1115-novij-osvitnij-prostir-dlya-novoji-ukrajinskoji-shkoli-misiya-nezdijsnena> (in Ukrainian)

Kosenko, D. Yu. (2019). Yakist osvithnoho prostoru: pidkhody, kryterii, instrumenty otsiniuvannia [Quality of educational space: approaches, criteria, assessment tools]. *Osvitnia polityka: portal hromadskykh ekspertiv*. Retrieved from <http://education-ua.org/ua/articles/1339-yakist-osvitnogo-prostoru-pidkhodi-kriteriji-instrumenti-otsinyuvannya> (in Ukrainian)

Pukhareva, T. S. (2016). Psikhologicheskaya bezopasnost i yee rol v professionalnom razvitii lichnosti [Psychological safety and its role in the professional development of the individual]. *Psikholog*, 2, 9–19. <https://doi.org/10.7256/2409-8701.2016.2.19195> (in Russian)

Tsiuman, T. P., & Boichuk, N. I. (2018). *Kodeks bezpechnoho osvitnoho seredovyscha* [Code of Safe Educational Environment]. Kyiv: Ukrainskyi fond «Blahopoluchchia ditei» (in Ukrainian)